

УДК 371.74

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-4)

Анатолій ДУБРОВА

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0003-0257-3454

Anatoly DUBROVA

Postgraduate Student, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0003-0257-3454

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

INSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING CONSTITUTIONAL RIGHTS AND HUMAN FREEDOMS IN UKRAINE

У статті досліджено сукупність правових та організаційних форм та методів державного управління, спрямованих на забезпечення функціонування інституційно-правового механізму гарантування Конституційних прав і свобод людини в Україні, що побудовано відповідно до встановлених державою юридичних гарантій Конституції України та норми міжнародного права, на основі яких приймаються закони та інші нормативно-правові акти та визначається зміст і спрямованість діяльності держави.

У рамках проведеного дослідження встановлено, що інституційно-правовий механізм забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку відповідає основам конституційного ладу держави. Під час дії воєнного стану органи виконавчої влади діють згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Крім того основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз закріплено Законом України «Про національну безпеку України», у якому розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, інституційно-правовий механізм, конституційні права і свободи людини, забезпечення конституційних прав і свобод людини в Україні.

The article researched the set of legal and organizational forms and methods of public administration, aimed at ensuring the institutional and legal mechanism functioning, that guarantee Constitutional rights and human freedoms in Ukraine, which is built in accordance with the state-established legal guarantees of the Constitution of Ukraine and the international law norms, on the basis of which laws are adopted and other normative legal acts, and the content and direction of state activity is determined.

As part of the conducted research, it was established, that the institutional and legal mechanism for ensuring the protection of human rights and freedoms, combating crime, maintaining public safety and order corresponds to the foundations of the constitutional system of the state. During martial law, executive authorities act in accordance with the purpose and specifics of their activities, taking into account those restrictions on the rights and freedoms of citizens, as well as the rights and legal interests of legal entities, which are determined in accordance with the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law". In addition, the foundations and principles of national security and defense, the goals and basic principles of state policy, which will guarantee society and every citizen protection from threats, are enshrined in the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", which delimits the powers of state bodies in the spheres of national security and defense, is created the basis for the integration of policies and procedures of state authorities, other state bodies whose functions are related to national security and defense, security forces and defense forces, a system of command, control and coordination of operations of security forces and defense forces is defined, a comprehensive approach to planning in the spheres of national security is introduced of security and defense, thus ensuring democratic civilian control over bodies and formations of the security and defense sector.

Key words: public administration, state administration, institutional and legal mechanism, constitutional human rights and freedoms, ensuring constitutional rights and human freedoms in Ukraine.

Постановка проблеми. Конституцією України, яка має найвищу юридичну силу і норми Конституції України є нормами прямої дії, проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються Конституцією України найвищою соціальною цінністю [1]. Водночас Конституцією України проголошено про обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Згідно статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Тому для державного управління важливим є забезпечення функціонування інституційно-правового механізму охорони конституційних прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку у суспільстві, гарантій захисту від загроз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інформаційним джерелом дослідження є Конституція України, національне законодавство та нормативно правові акти України; міжнародні документи, які гарантують захист прав і свобод людини у міжнародному праві.

Мета статті – дослідити сукупність правових та організаційних форм та методів державного управління спрямованих на забезпечення функціонування інституційно-правового механізму гарантування Конституційних прав і свобод людини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Статті Конституції України гарантують право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, також ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [1]. Конституційні права і свободи людини охоплюють всі сфери життя і діяльності з урахуванням міжнародно-правових стандартів права і свободи. Зокрема, гарантуються особисті (ст. 27, 29-35, 40), політичні (ст. 36, 38, 39), економічні (ст. 41, 42), соціальні (ст. 43-49), екологічні (ст. 50), культурні (ст. 53, 57) права і свободи. Захист прав і свобод людини гарантовано статтями 55-63 Конституції України. Таким чином сформована цілісна система конституційних права і свободи людини, що включає:

- особисті права і свободи;
- політичні права і свободи;
- економічні права;

- соціальні права;
- екологічні права;
- культурні права і свободи.

Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст. 8.) [1]. Слід також зазначити, що згідно статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Так у міжнародному праві захист права і свобод людини гарантується кожному, хто перебуває під юрисдикцією Європейської конвенції з прав людини (далі Конвенція), яка включає Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і додатковий протокол, а також Протокол № 4, Протокол № 6, Протокол № 7, Протокол № 12, Протокол № 13, Протокол № 16. Зокрема, Конвенцією передбачено: право на життя (Ст. 2), заборона катування (Ст. 3), заборона рабства і примусової праці (Ст. 4), право на свободу та особисту недоторканність (Ст. 5), право на справедливий суд (Ст.6), ніякого покарання без закону (Ст. 7), право на повагу до приватного і сімейного життя (Ст. 8), свобода думки, совісті і релігії (Ст. 9), свобода вираження поглядів (Ст. 10), свобода зібрань та об'єднання (Ст. 11), право на шлюб (Ст. 12), право на ефективний засіб правового захисту (Ст. 13), заборона дискримінації (Ст. 14), відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації (Ст. 15), обмеження політичної діяльності іноземців (Ст. 16), заборона зловживання правами (Ст. 17), межі застосування обмежень прав (Ст. 18) [3].

Державі-учасниці зазначеної вище Конвенції несуть зобов'язання гарантування прав закріплених статтями Конвенції і протоколами, що, в свою чергу, підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини, створеного за цією Конвенцією.

Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16 [4]. І тому національне законодавство повинно бути чітким, передбачуваним та адекватно доступним, що передбачає діяльність осіб відповідно до закону і чітке розмежування обсягу дискреційних повноважень державних органів. Це дає громадянам зрозумілу інформацію про умови та обставини, за яких влада має повноваження вживати будь-яких заходів таємного нагляду та збору даних.

Вимога про чіткість поширюється на обсяг дискреційних повноважень органів державної влади. Внутрішнє законодавство повинно з достатньою чіткістю вказати обсяг та спосіб здійснення відповідного рішення, що надається органам державної влади, з тим щоб забезпечити особам мінімальний рівень захисту, на який вони мають право при верховенстві права у демократичному суспільстві.

Водночас крім конституційних гарантій прав і свобод людини є обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [1]. Забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку суспільства забезпечується інституційним механізмом (центральними органами виконавчої влади), зокрема Національною поліцією України діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом.

Згідно чинного законодавства завданнями Національної поліції України є надання поліцейських послуг у сферах [5]:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

У своїй діяльності Національна поліція України керується принципами [2]:

– верховенства права (застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини), відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

– дотримання прав і свобод людини гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації (обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції);

– законності – поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;

– відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України,

шляхом постійного інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку (поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом);

– політичної нейтральності (захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності, незалежність від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань, в органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та проводити політичну діяльність, поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях);

– взаємодії з населенням на засадах партнерства (тобто в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства на задоволення їхніх потреб);

– безперервності (безперервне та цілодобове виконання своїх завдань);

Під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [6].

Відповідно до ст. 1, 2, 17, 18, 92 Конституції України [1] основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз зазначено у положеннях статей Закону України «Про національну безпеку України» [7]. Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших

державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [7].

Сектор безпеки і оборони визначається ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» [7] і складається з чотирьох взаємопов'язаних складових:

- сили безпеки;
- сили оборони;
- оборонно-промисловий комплекс;
- громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України. До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [7].

Висновки. Таким чином сукупність правових та організаційних форм та методів державного управління, спрямованих на забезпечення функціонування інституційно-правового механізму гарантування Консти-

туційних прав і свобод людини в Україні, що побудовано відповідно до встановлених державою юридичних гарантій Конституції України та норми міжнародного права, на основі яких приймаються закони та інші нормативно-правові акти, визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це стосується особистих, політичних, економічних, соціальних, екологічних та культурних прав і свобод. При цьому дотримується обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Встановлено, що інституційно-правовий механізм забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку відповідає основам конституційного ладу держави. Під час дії воєнного стану органи виконавчої влади діють згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Крім того основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз закріплено Законом України «Про національну безпеку України», у якому розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.

Література:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
2. Цивільний кодекс України. Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Європейська конвенція з прав людини. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Закон України від 17.07.1997р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Про Національну поліцію. Закон України від 2.07.2015 р. № 580-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

6. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12. 06. 2015 р. № 389-VIII № 580-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
8. Червякова О. В. Законодавчі аспекти модернізації механізмів публічного управління та адміністрування в Україні. (Сер.: Законодавчі аспекти державного управління та місцевого самоврядування). Вип. 3. Інститут законодавства Верховної Ради України. К. : СПД Чалчинська Н. В., 2019. С. 229–232.
9. Берназюк І. М. Захист права на повагу до приватного й сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 31(70). № 4. С. 104–110.
10. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя / Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра Дроздова та Олени Дроздової / Перше видання. 2018. 83 с.

References:

1. *Konstytutsiya Ukrayiny*. *Zakon Ukrayiny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR*. [Constitution of Ukraine. Law of Ukraine dated 28.06.1996 № 254k/96-BP]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
2. *Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny*. *Kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 № 435-IV*. [Civil Code of Ukraine. Code of Ukraine dated 16.01.2003 № 435-IV]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. *Yevropeys'ka konventsiya z prav lyudyny*. [European Convention on Human Rights]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. *Pro ratyfikatsiyu Konventsiyi pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv N 2, 4, 7 ta 11 do Konventsiyi*. *Zakon Ukrayiny vid 17.07.1997r. № 475/97-VR*. [On the ratification of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, the First Protocol and Protocols No. 2, 4, 7 and 11 to the Convention. Law of Ukraine dated July 17, 1997 No. 475/97-VR]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. *Pro Natsional'nu politsiyu*. *Zakon Ukrayiny vid 2.07.2015 r. № 580-VIII*. [About the National Police. Law of Ukraine dated 2.07.2015 p. № 580-VIII]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. *Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu*. *Zakon Ukrayiny vid 12. 06. 2015 r. № 389-VIII № 580-VIII*. [About the legal regime of martial law. Law of Ukraine dated 12. 06. 2015 p. № 389-VIII № 580-VIII]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. *Pro natsional'nu bezpeku Ukrayiny*. *Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII*. [About the national security of Ukraine. Law of Ukraine dated 21.06.2018 p. № 2469-VIII]. Legislation of Ukraine / Verkhovna Rada Ukrayiny database. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
8. Chervyakova, O.V. (2019). *Zakonodatel'nyye aspekty modernizatsii mekhanizmov gosudarstvennogo upravleniya i administrirovaniya v Ukraine*. (Ser.: *Zakonodavchi aspekty derzhavnogo upravleniya ta mistsevogo samovryaduvannya*). [Legislative aspects of modernizing the mechanisms of public administration and administration in Ukraine. (Ser.: Legislative Aspects of the Sovereign Administration and Mystic Self-Regulation)]. Kyiv: Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. pp. 229–232. [in Ukrainian].
9. Bernazyuk, I.M. (2020). *Zakhyst prava na povagu do privatnogo y semeynogo zhittya u praktiki Êvropeys'kogo suda z prav lyudeyni*. [Defend the right to respect for private and family life at the practice of the European Court of Human Rights]. *Vcheni notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: legal sciences*. pp. 104-110. [in Ukrainian].
10. *Posobiye po stat'ye 8 Konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod. Pravo na uvazheniye k chastnoy i semeynoy zhizni (2018)*. [Guide to Article 8 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The right to respect for private and family life]. Translation with additions by lawyers, candidates of legal sciences Oleksandr Drozdov and Elena Drozdova / First edition. [in Ukrainian].